

DOI: 10.5281/zenodo.3766861

UDC: 338. 45

JEL: R11, C38, Z32

SPECIFIC OF THE CLUSTER APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY AT THE REGIONS

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ

Lesia A. Sarana, PhD in Economics, Associate Professor
 Eastern University of Economics and Management, Cherkasy, Ukraine
 ORCID: 0000-0003-0987-0064
 Email: S_lesya@ukr.net

Received 21.09.19

Сарана Л.А. Особливості кластерного підходу до розвитку секторів економіки регіонів. Науково-методична стаття.

В статті досліджено понятійно-категоріальний апарат поняття «кластер» та визначено його сутнісні ознаки. Досліджено відмінні риси кластерів та територіально-виробничих комплексів. Розглянуто сучасні підходи до дослідження кластерів та проведено аналіз зарубіжного досвіду до формування кластерних моделей економічного розвитку. Визначено основні переваги кластерного підходу до розвитку секторів економіки регіонів. Уточнено складові кластерного підходу до управління регіональним розвитком. Проведено аналіз існуючих підходів до визначення поняття туристичного кластеру та визначено фундаментальні характеристики туристичного регіонального кластеру. Розглянуто етапи формування життєвого циклу туристичного кластеру. Досліджено методику оцінки потенціалу та рівня розвитку кластерів. Визначено переваги кластерного підходу до розвитку туристичного сектору регіональної економіки.

Ключові слова: кластер, регіональний кластер, туристичний кластер, територіально-виробничий комплекс, регіон.

Sarana L.A. Specific of the cluster approach to the development of the economy at the regions. Scientific and methodical article.

During the research, the conceptual and categorical apparatus of the concept of "cluster" was analyzed and its essential features were determined. The distinctive features of clusters and territorial production complexes are investigated. The modern approaches to the study of clusters are considered and the analysis of foreign experience to the formation of cluster models of economic development is made. The main advantages of the cluster approach to the development of regional economic sectors are identified. The components of the cluster approach to regional development management have been clarified. The analysis of existing approaches to the definition of the concept of tourist cluster is carried out and three fundamental characteristics of the tourist regional cluster are determined. The stages of forming the life cycle of the tourist cluster are considered. Methods for assessing the potential and level of cluster development are investigated. The advantages of the cluster approach to the development of the tourism sector of the regional economy are identified.

Keywords: cluster, regional cluster, tourist cluster, territorial production complex, region.

В умовах глобалізаційних змін регіональний розвиток, перш за все, пов'язаний із формуванням та реалізацією інноваційних підходів щодо забезпечення конкурентоспроможності регіонів. Одним з ефективних способів забезпечення регіонального зростання є впровадження кластерного підходу до сталого розвитку економіки регіонів. Використання кластерного підходу дає змогу формувати стратегію регіонального розвитку за рахунок забезпечення синергетичної взаємодії всіх учасників кластеру.

На сьогоднішній день, туристичний сектор економіки є одним з найменш ризикованих і найбільш перспективних секторів, покращуючи інвестиційну привабливість не лише регіонів, а й держави в цілому. Для підвищення ефективності організаційних процесів, все більшого поширення набувають кластерні утворення у сфері туризму. Тому, дослідження кластерного підходу та його впливу на розвиток секторів економіки регіону, в тому числі туристичного сектору, є досить важливим в сучасних умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання розвитку економіки регіонів та їх конкурентоспроможності за рахунок впровадження кластерного підходу зумовлює великий інтерес як серед вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Цій проблематиці присвячено багато праць Портера М. (Porter, 2005), особливо теорія національної та регіональної конкурентоспроможності, основою якої є кластерний підхід організації бізнесу, після якої питання розвитку кластерного підходу набуло особливої актуальності.

Тому, серед вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів особливої уваги заслуговують роботи Соколенка С., Портера М. (Porter, 2005), Маршалла А. (Marshall, 1993), Кузьміна О., Ніколаєва Ю., Кизим А., Морозової Ю., Коль О.,

Кальченка О., Даниленка М. та інших, які досліджували кластерний підхід до розвитку економіки регіонів.

Метою статті є дослідження особливостей впливу кластерного підходу на розвиток секторів економіки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поняття «кластер» не є новим для економічної науки, проте єдиного тлумачення цього терміна на сьогоднішній день поки що не існує. Наведені точки зору свідчать, лише, про велике різноманіття сформульованих різними вченими визначень поняття «кластер». Визначення даються авторами, як правило, виходячи з прикладних задач. Дослідники акцентують увагу, в основному, на параметрах просторового розташування і взаємозв'язків. При цьому склад учасників трактується ними досить широко. У більшості визначень поняття «кластер» присутня констатація факту, що регіональна концентрація однотипних виробництв призводить, по-перше, до отримання конкурентних переваг в частині доступу до різних ринків (сировини, робочої сили та ін.); по-друге, до розвитку комунікацій та взаємодії між підприємствами; по-третє, до концентрації і розвитку допоміжних галузей; по-четверте, до перетікання знань і технологій.

Комплексне визначення досліджуваного визначення зазначено в «Рекомендаціях до кластерного управління регіональними економічними стратегіями» Національної асоціації губернаторів США. У цьому документі кластери визначаються як «група компаній, пов'язані з ними економічні суб'єкти, і установи, які розташовані поруч один з одним і які отримують вигоди від їх взаємної близькості і зв'язку» [1]. В даному визначенні виділяється основна ознака і відмінність кластеру від самостійних підприємств – це виокремлення конкурентних переваг з організованих в групу підприємств і установ, комунікацій і зв'язків.

Зауважимо, що в рамках планової економіки, в СРСР створювалися групи підприємств, подібні за окремими ознаками з кластерами, – так звані «територіально-виробничі комплекси» (ТВК). При цьому управління ними здійснювалося шляхом міжгалузевої координації на рівні центральних відомств Держплану СРСР і відповідних союзних міністерств. Необхідно відзначити, що в цілому, незважаючи на удавану суперечність і несумісність проведених перетворень, вони були спрямовані на рішення подібних завдань – пошуку оптимальних моделей поєднання інтересів підприємств, галузей і регіону в цілях підвищення ефективності суспільного виробництва. В даному контексті ТВК і кластери доцільніше сприймати як подібні форми господарської інтеграції, що реалізуються в різних моделях соціально-економічних систем, і мають різні цілі свого існування і розвитку. Багато ТВК, сформовані на територіях сучасних регіонів в радянський період,

послужили основою для кластерних структур. Однак, ТВК не слід вважати прототипом кластерів, як і адміністративно-планову модель економіки – прототипом ринкової.

Вигідність концентрації виробництва була помічена ще Маршаллом А. (*Marshall, 1993*) в його фундаментальній праці «Принципи економічної науки» (1993 р.) в главі «Про концентрації спеціалізованих галузей в окремих місцевостях»: «Характеристика локальних концентрацій спеціалізованої діяльності була виконана в термінах тріади зовнішніх економік: присутність доступної кваліфікованої праці; зростання підтримуючих і допоміжних галузей; спеціалізація різних підприємств на різних стадіях і сегментах виробничого процесу» [2].

Слід зазначити, що переваги кластерного підходу в організації виробництва наочно проявилися в 1990-х роках, в період переходу до ринку. Найбільш конкурентоспроможними виявилися саме ТВК металургії, нафто-газової та машинобудівної галузей промисловості, сформовані в ході економічних реформ 1960-х років в СРСР.

Узагальнення визначень поняття «кластер» та дослідження практичного досвіду радянської економічної школи дозволяють визначити сучасний кластер через такі сутнісні ознаки:

1. Концентрація виробництва, наявність на обмеженій території підприємств, що випускають однотипну продукцію і конкурують між собою.
2. Спільне використання виробничої, інноваційної та соціальної інфраструктури регіону (концентрація інфраструктури). Підприємства спільно розвивають ринок праці, використовують спеціалізовані послуги (освіта, охорона здоров'я, інформаційні, консалтингові, транспортно-логістичні та ін.), отримуючи спільні переваги від близькості і розвитку інфраструктури.
3. Експортна орієнтація. Кластер завжди орієнтований на випуск кінцевого продукту, розрахованого на вивезення, а не на задоволення потреб самого регіону. Нерідко підприємства кластери діють на зовнішніх ринках спільно, що також підсилює їх можливості і конкурентоспособність.
4. Конкуренція всередині кластера, яка є не просто обов'язковою ознакою, а рушійною силою його розвитку. Портер М. (*Porter, 2005*) виводить просту залежність: чим вище конкуренція в кластері, тим вища продуктивність праці, а, отже, і конкурентоспроможність кластеру в цілому [3].

Збалансований вплив на розвиток цих ознак призводить не тільки до розвитку самого кластеру, а й до розвитку регіону в цілому.

В регіоні можуть існувати кілька кластерів. У разі, коли середовище, зокрема, регіональне, активізує кластеризаційні процеси, кластери

починають масово виникати в самих різних сферах і галузях. У міру розвитку процесу кластеризації відбувається трансформація мікро кластерів в кластери середнього розміру і далі – в більші, за рахунок їх злиття, як в рамках окремих

галузей, так і в міжгалузевому регіональному просторі.

Організаційно-економічні особливості кластерів і їх порівняння з ТВК представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Відмінні риси кластерів та територіально-виробничих комплексів

Параметри порівняння	Територіально-виробничий комплекс	Кластер
Мета створення	Зниження витрат виробництва	Максимізація прибутку
Генезис	В основі – теоретичні дослідження вчених і чітко прораховані техніко-економічні моделі зниження витрат	Стихійні просторові прояви ринкових сил, географічні конкурентні переваги
Місце знаходження	Як правило, освоюювались в районах з низькою щільністю населення	Як правило, старопромислові сипи з густонаселеними районами, що мають певні традиції
Структура	Міжгалузевий комплекс з чітко визначеною ієрархією і залежністю допоміжних галузей від підприємств базисної галузі	Концентрація фірм, конкуруючих між собою, що виробляють однотипну або взаємодоповнюючу продукцію і, отже, використовують загальну інфраструктуру
Спеціалізація	В основному галузі, пов'язані з видобутком і первинною переробкою природних ресурсів, що є наслідком розташування і цілі	В основному високотехнологічні галузі, що передбачають випуск кінцевого продукту з високою доданою вартістю
Комунікації	Вертикальна інтеграція, яка призводить до ізоляції кожної ланки технологічного ланцюжка	Горизонтальна, мережева взаємодія
Роль	Розглядається як один з ресурсів, який підлягає відновленню. Соціальна сфера розглядається не з точки зору потреб економічного розвитку, а як сфера споживання	Соціальна сфера розглядається широко: і як ресурс, і як інфраструктура кластеру

Джерело: складено автором за [2, 3]

Узагальнюючи результати дослідження, представлені в таблиці 1, можна зробити наступні висновки:

1. Кластери та ТВК розрізняються середовищем виникнення та існування. ТПК створювалися в плановій економіці, кластери виникають в ринковій. Відповідно, цілі їх створення різні: для ТВК – участь в реалізації планів соціально-економічного розвитку; для кластерів – задоволення потреб ринку в конкретних продуктах і послугах.
2. Кластери та ТВК мають різну організаційну основу. ТВК мають жорсткий каркас, чітку структуру і конфігурацію, проектується цілеспрямовано. Кластери формуються стихійно, не мають жорсткої структури.
3. Причини створення кластерів і ТВК істотно розрізняються. ТВК створювалися в місцях концентрації ресурсів; кластери виникають, як правило, в місцях концентрації попиту.

Крім того, слід відмітити зростаючу роль нематеріальних факторів виробництва в сучасному економічному розвитку. Так, вплив підприємницьких здібностей на стан результатів економічної діяльності в кластерах значно вище, ніж в ТВК. Це обумовлено тим, що в умовах конкуренції і становлення ринкових відносин підприємницька діяльність набуває значення найважливішого ресурсу формування і розвитку кластеру.

Особливо тісна взаємодія і взаємовплив формується в рамках туристичних кластерів,

оскільки нематеріальні фактори виконують роль не тільки технологічного, кадрового та іншого забезпечення центру кластера, але створюють базу для широкого використання ресурсів публічного сектору економіки регіону, роблячи значний вплив на тенденції розвитку економіки в територіальному значенні.

Сучасні підходи до дослідження кластерів найбільш повно представлені в роботах вчених «американської» і «скандинавської» шкіл конкурентоспроможності. Вони розглядають концентрацію виробництва в територіальних групах значно ширше, ніж тільки в якості механізму зниження витрат і придбання вигод від територіальної близькості підприємств. Кластери розглядаються ними як механізм узгодження інтересів компаній, держави з метою підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки. З цієї точки зору кластерна політика, що проводиться регіональними органами влади, є оптимальним способом підвищення активності господарюючих суб'єктів (підприємств, організацій) [3].

Досліджуючи вплив кластерів на національну економіку, слід відзначити, що в економіці США більше 32% зайнятості, не включаючи бюджетний сектор, забезпечують кластери. В економіці Швеції в кластерах зайнято 39% працездатного населення, не включаючи бюджетників. Продуктивність праці в таких секторах вище середньої по країні на 44%. В ЄС налічується понад 2 тис. кластерів, в яких зайнято 38% робочої

сили. Більш того, як стверджують в Гарвардській школі бізнесу, кластерний сектор є головною рушійною силою розвитку секторів, які обслуговують локальний ринок. Але головним є наступне: чим більше розвинені кластери в окремій країні, тим вище в цій країні рівень життя населення і конкурентоспроможність підприємств [3].

Про значимість розвитку виробничих кластерів для європейської економіки свідчить той факт, що ще в 1990-х роках Організація Об'єднання Націй з промислового розвитку (UNIDO) за допомогою Відділення з розвитку приватного сектора (Private Sector Development Branch) підготувала набір рекомендацій, щоб допомогти взаємодії урядів європейських країн і європейського приватного бізнесу в розробці і впровадженні програм розвитку кластерів і мереж малих підприємств. У липні 2006 року Європейським Союзом (ЄС) був схвалений і прийнятий «Маніфест кластеризації в країнах ЄС», а 21 січня 2008 року затверджено «Європейський кластерний меморандум». Основна мета прийнятих документів – підвищення конкурентоспроможності економік країн-учасниць ЄС.

Кластери мають велику здатність до нововведень в силу наступних причин [4]:

- учасники кластеру, завдяки концентрації в одному регіоні, спроможні більш адекватно і швидко реагувати на потреби покупців;
- у рамках кластеру полегшений доступ до нових технологій;
- в інноваційний процес залучені і постачальники, виробники, і споживачі, тобто всі ланки технологічного ланцюжка;
- знижуються витрати на НДР в результаті міжвиробничої кооперації;
- сприйняття інновацій прискорюється конкурентним тиском всередині самого кластеру.

Не випадково в країнах, що лідирують в інноваційному розвитку, політика щодо інноваційних кластерів є предметом окремого перегляду в процесі формування економічної політики регіону або країни. Успішний розвиток інновацій в кластерах обумовлено тим, що відповідність специфічним галузевим вимогам (посилення інноваційної складової кластера) досягається за рахунок гнучкого налагодження самої кластерної інфраструктури, здатністю їй гнучко реагувати на потреби ринку кінцевого продукту.

Основна перевага кластеру, заснована на територіальній концентрації як кінцевих виробників, так і необхідної інфраструктури, дозволяє гнучко реагувати на потреби ринку, і тим самим забезпечувати високу конкурентоспроможність кінцевого продукту. Активізація комунікацій в кластері дозволяє досягати максимально швидкої адаптації інфраструктури кластеру, всіх його елементів до потреб кластеру.

Кластер, як складна мережева організація, здатний до більш швидкої і точної адаптації до умов конкретних ринків, а також до умов конкуруючої території, на якій він здійснює свою діяльність. Цей механізм дозволяє формувати адаптивні організаційні моделі для кожної конкретної території. Тому, з точки зору організаційної структури, кластер завжди індивідуальний за рахунок різного ступеня розвитку та особливостей організації взаємодії його основних елементів. Зміст його основних таксономічних характеристик визначається галузевими і територіальними особливостями. В силу цього нагальною потребою є виявлення основних алгоритмів побудови організаційно-економічної моделі з детальним урахуванням умов діяльності кластеру. Підвищення його ефективності пов'язано з підвищенням прибутковості і зниженням витрат в сфері його діяльності [5].

В силу зазначених причин одним з найбільш затребуваних методів в сучасній економіці, що дозволяють розглядати регіон в комплексі взаємозв'язків, стає кластерний підхід. Він дає наступні можливості:

1. Кластери дозволяють розглядати виробництво в усьому комплексі його взаємозв'язків (інфраструктура виробництва, споживання, збут).
2. Кластери дозволяють порівнювати регіони між собою в глобальному масштабі і визначати їх конкурентоспроможність, а також оцінювати ефективність кластерів і регіонів.

Суть кластерного підходу до управління регіональним розвитком полягає в тому, що управління регіоном формується у вигляді системи ціленаправленого впливу суб'єкта управління (органів виконавчої влади) на економічні кластери даного регіону.

Основними елементами даного підходу є:

1. Оцінка можливостей регіонального розвитку на основі аналізу конкурентоспроможності економічних кластерів даного регіону.
2. Застосування переважно індикативних методів впливу на кластери, перш за все, через розвиток інфраструктури кластеру і формування організаційних і правових умов його діяльності, та мережу внутрішнього і зовнішнього середовища їх існування.
3. Стимулювання і підтримка комунікації між підприємствами і елементами інфраструктури кластеру.
4. Адаптація соціальної та інженерної інфраструктури регіону до інтересів розвитку регіональних кластерів.

Історія свідчить, що за своєю природою і механізмом діяльності кластери більш сприйнятливі до інновацій. Системи комунікацій пронизують інноваційні кластери, формуючи цілісну інноваційну інфраструктуру. Як показує практика, найбільше зростання, стабільність економічних систем демонструють країни, що широко використовують кластерний підхід для

стимулювання створення нових технологій і продуктів. До теперішнього часу не сформувалося єдиної думки до розуміння сутності феномену регіонального туристичного кластеру, особливо його позначення та визначення змістовних характеристик. Незважаючи на актуальність досліджуваної проблеми, порівняно невелика кількість робіт присвячена дослідженню визначення поняття «туристичний кластер». У той

же час, має місце багатоаспектність, фрагментарність визначення туристичного кластеру, які даються в вітчизняних та зарубіжних джерелах, що перешкоджає формуванню однозначного розуміння даного феномену. Відмінності існуючих підходів до визначення поняття туристичного кластеру представлені в табл. 2.

Таблиця 2. Визначення поняття «туристичний кластер»

Поняття	Визначення	Автор
Туристичний кластер	Територіально об'єднані підприємницькі структури та організації в межах регіону, що прямо або опосередковано пов'язані з використанням туристично-рекреаційних ресурсів, туристичної інфраструктури, обслуговуванням туристів, провадженням популяризації туристичних послуг, перебуваючи в конкурентних відносинах між собою	Ніколаєв Ю. О.
Туристичний кластер	Сукупність розташованих на одній території підприємств, які виробляють туристичний продукт, інфраструктурних туристських організацій та регулювання даної сфери органів влади, конкурентоздатність і ефективність діяльності кожного з яких залежать від результатів діяльності всіх інших суб'єктів кластера	Кизим А. А., Вальвашов А. Н., Кулькова І. В.
Туристично-рекреаційний кластер	Форма ефективного співіснування організацій в туристично-рекреаційній сфері, заснована на співробітництві і конкуренції між ними	Морозова Ю. Ю.
Туристичний кластер	Група географічно локалізованих взаємопов'язаних компаній, постачальників спеціалізованих послуг, інфраструктури, освітніх центрів та інших організацій, які взаємодоповнюють один одного і орієнтованих на задоволення суспільних потреб в туризмі та рекреації	Капоне Ф. (Capone, 2004)
Туристично-рекреаційний кластер	Група географічно взаємодіючих компаній, громадських організацій та пов'язаних з ними органів державного управління, формуючих і обслуговуючих туристичні потоки, що використовують туристично-рекреаційний потенціал території	Ферейра Дж., Еслєвро С. (Ferreira, Eslevro, 2009)
Туристичний кластер	Спільнота різних підприємств і організацій на певній території, що направлені або опосередковано пов'язані із наданням туристських послуг	Кальченко О. М.
Туристичний кластер	Комплекс територіально локалізованих і взаємопов'язаних підприємницьких структур, діяльність яких спрямована на створення умов для духовних і емоційних переживань за споживача туристичних послуг, і підвищення конкурентоспроможності міста на вітчизняному і міжнародному туристських ринках	Коль О. Д.
Туристичний кластер	Стратегічна міжорганізаційна мережа, яка володіє визначеним набором необхідних і достатніх характеристик (ознак): наявність групи географічно-сконцентрованих підприємств, перш за все типових для туристської сфери, об'єднаних прямими і зворотними зв'язками; загальна культура і соціальне середовище; особлива спеціалізація за видами діяльності	Даниленко М. М., Рубцова Н. В.
Туристично-рекреаційний кластер	Взаємодія географічно сусідніх груп суб'єктів підприємництва і бізнесу, громадських організацій та пов'язаних з ними органів державного управління, які формують і обслуговують туристські потоки, які використовують туристично-рекреаційний потенціал території	Лихошерстова Г. Н.

Джерело: складено автором за [6-14]

Аналіз позиції різних авторів, представлених в таблиці 2, дозволяє виділити умови існування кластерів, такі як просторова локалізація, взаємопов'язаність, взаємодоповнюваність, взаємодія, співпраця і конкуренція та наявність синергетичного ефекту, які відображають об'єктивну реальність. Кластерні структури, незалежно від середовища їх виникнення, є просторово локалізованими, взаємопов'язаними і взаємодіючими. При цьому сильна

взаємопов'язаність кластерів обумовлена просторовою локалізацією і взаємодоповненнями окремих елементів кластерів. Крім цього, сильною взаємодією пояснюється також наявність синергетичного ефекту. Регіональні туристські кластери, як одні з форм кластерного феномену в економічному середовищі, володіють усіма перерахованими характеристиками.

Отже, узагальнення результатів аналізу визначень, наведених в таблиці 2, дозволяє

виділити для поняття «регіональний туристичний кластер» наступні три фундаментальні характеристики:

1. Туристський потенціал (кліматичні, географічні особливості і природні об'єкти території) – туристська сфера залежить від особливостей території, які носять об'єктивний характер. До їх числа відносяться: клімат, географія, природа.
2. Культурно-історичну спадщину – постійним туристським інтересом користуються об'єкти культури і історії.
3. Туристичну інфраструктуру – об'єкти туристичної інфраструктури, їх кількість, якість обумовлюють величину туристського потоку, комфорт туристів, їх задоволення туристичним продуктом. У міру розвитку економіки вимоги туристів до комфортабельності подорожі, організації харчування, дозвілля, обслуговування зростають.
4. Існують наступні етапи формування життєвого циклу туристичного кластера, який реалізується в рамках парадигми самоорганізації, стихійної кластеризації туристичного сектору регіональної економіки [15]:

— 1 етап. Формування регіонального туристичного ринку. В регіоні є туристичні фірми, підприємства, що надають послуги проживання, харчування і розваги. Даний етап характеризується роздільним, конфліктно-оборонним розвитком підприємств туристської сфери.

— 2 етап. Освоєння кооперативних зв'язків між учасниками туристичного процесу внаслідок усвідомлення ролі партнерських мереж для підсилення власної конкурентоспроможності та забезпечення виживання в умовах ринкової економіки.

— 3 етап. Виникнення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, успішна спільна діяльність підприємств сфери туризму призводить до посилення даної сфери в регіональній економіці, що привертає увагу адміністрацій, бізнесменів, інвесторів.

— 4 етап. Зв'язки всередині кластера досягають максимальної пов'язаності. Такий кластер стає саморегулюючою закритою системою.

Для проектування туристичного кластеру реалізують наступні етапи:

1. Визначення основних конкурентних туристичних переваг регіону в порівнянні з іншими регіонами в Україні і світі.
2. Проведення туристського районування, природного та соціально-економічного, заснованого на принципі завершеності туристських маршрутів. Туристський район при такому підході вважається протокластером, територією, потенційно здатною виконувати взаємопов'язані

туристські функції, реалізовувати комплексний туристичний продукт.

3. Виявлення в кожному з протокластерів домінанти – об'єкта, здатного структурувати простір навколо себе.
4. Визначення просторової структури майбутніх туристичних кластерів, що виконується на основі сітки туристських районів. В межах протокластеру виділяються три зони [16]:
 - ядро, своєрідний генератор туристських інновацій, розподільник туристичних потоків;
 - базова, опорна зона – територія концентрації основних туристських об'єктів і маршрутів;
 - ареал перспектив туристського бізнесу, який може виходити за межі адміністративних кордонів регіону, охоплюючи території міжрегіонального туристського співробітництва.

Для оцінки потенціалу та рівня розвитку кластера існує методика, що включає в себе наступні дії [16]:

1. Елементний аналіз кластера. Визначення повноти і рівня розвитку інфраструктури кластера дозволяє виділити збалансованість і обґрунтованість інфраструктури, виявити відсутні або недостатньо розвинені її елементи.
2. Вертикальний аналіз кластера. Аналіз стану і взаємозв'язків основних елементів кластера від сировини до кінцевого продукту дозволяє здійснювати побудова технологічних ланцюжків, визначити ступінь локалізації кластера. При цьому визначається роль і потенційні можливості кластера для розвитку території, а також заходи щодо забезпечення стійкості кластера.

3. Горизонтальний аналіз кластера. Виявляється мультиплікативний ефект кластера, визначаються, наскільки задіяні інші виробництва і послуги, наявні в регіоні. Дозволяє виділити міжкластерні зв'язки і місце даного кластера в регіональній економіці.

Наведені методики свідчать про відсутність схожості в підходах як до виявлення сформованих і потенційних туристичних кластерів, так і до їх формування і розвитку. Такий стан справ може перешкоджати формуванню універсального методичного підходу і відповідного методичного забезпечення, що забезпечує продуктивне виявлення, формування і розвиток регіональних туристичних кластерів, так як не дозволяє узагальнювати отриманий практичний досвід.

Доцільність застосування кластерного підходу до розвитку туристичного сектору регіональної економіки підтверджується думкою Макіавеллі А. [17], який вказує на ряд його переваг. Реалізація кластерного підходу в зазначеній сфері, дозволяє:

- скоротити ризики і невизначеність за допомогою створення спільної платформи для розвитку технічних компетенцій, маркетингових досліджень, а також людських і фінансових ресурсів;

- забезпечити більш легкий доступ учасників до стратегічних ресурсів;
- досягти економії від масштабу через організацію спільної діяльності по ряду напрямків. Спільні закупівлі, бронювання, продажу ведуть до більш низької ціни за одиницю товару, що, в свою чергу, веде до росту операційної ефективності. Це забезпечує більше можливостей при переговорах з посередниками;
- забезпечити розвиток спеціалізації. Завдяки розвитку взаємодії і деякого ослаблення внутрішньої конкуренції з'являється більше простору для роботи в різних ринкових сегментах;
- домогтися більш високого ступеня контролю на ринку. Компанії, об'єднані партнерськими відносинами, можуть виходити на більш широкі ринки;
- досягти зростання числа технологічних і організаційних ноу-хау в силу того, що циркуляція знань підвищує рівень поширення технологій;
- підвищити впізнаваність бренду продукції для споживачів і постачальників як на рівні компаній, так і на регіональному рівні;
- домогтися підвищення якості продукції та рівня операційної ефективності. Взаємодія створює здорову конкуренцію серед компаній, що бажають підвищити як якість продукції, так і управлінські навички;
- сформувати умови для ефективного регіонального маркетингу, який можливий тільки при наявності інтегрованої і скоординованої системи взаємодії всіх учасників;

- досягти синергетичного ефекту. Партнерство та розподіл діяльності ведуть до створення інноваційних продуктів, оновлення виробництв нового процесу і виникнення нових навичок;
- забезпечити позитивний вплив на економіку території в цілому. Сильна взаємозалежність туризму і економічної діяльності підвищує розподіл отриманих вигод на всю територію.

Висновки

Отже, регіони України мають істотний туристичний потенціал, культурно-історичну спадщину, а також розгорнуту туристської інфраструктуру. Регіони мають унікальні географічні, кліматичні особливості, велике число природних, історичних, рекреаційних об'єктів. Туристська інфраструктура представлена достатнім числом суб'єктів туристичної діяльності, а також підприємств, організацій в суміжних галузях. Все це дає підставу припустити можливість успішного формування і розвитку в регіонах України туристичного кластеру.

Використання кластерного підходу до розвитку туристичного сектору економіки регіонів України супроводжуватиметься наступними позитивними аспектами:

- популяризація активного способу життя та оздоровлення нації загалом;
- розвиток туристичної сфери та споріднених з нею сфер економіки;
- збереження пам'яток архітектури та рекреаційних об'єктів;
- збереження та оновлення екологічної складової сталого регіонального розвитку.

Abstract

In the context of globalization, regional development is first and foremost related to the formation and implementation of innovative approaches to ensure the competitiveness of regions. One of the effective ways to ensure regional growth is to implement a cluster approach to sustainable economic development in the regions. The use of a cluster approach enables the formation of a regional development strategy by ensuring the synergistic interaction of all cluster members.

The objectives of the study are the determination the essence of the concepts of the cluster and to analyze its differences from territorial-industrial complexes; consideration of current and foreign approaches to the study of cluster models of regional economic development; to analyze the existing approaches to the definition of the concept of tourist cluster, to study its characteristics and stages of life cycle formation; research of methods of estimation of potential and level of development of tourism clusters.

During the research, the conceptual and categorical apparatus of the concept of "cluster" was analyzed and its essential features were determined. The distinctive features of clusters and territorial production complexes are investigated. The modern approaches to the study of clusters are considered and the analysis of foreign experience to the formation of cluster models of economic development is made. The main advantages of the cluster approach to the development of regional economic sectors are identified. The components of the cluster approach to regional development management have been clarified. The analysis of existing approaches to the definition of the concept of tourist cluster is carried out and three fundamental characteristics of the tourist regional cluster are determined. The stages of forming the life cycle of the tourist cluster are considered. Methods for assessing the potential and level of cluster development are investigated. The advantages of the cluster approach to the development of the tourism sector of the regional economy are identified.

Thus, the regions of Ukraine have significant tourism potential, cultural and historical heritage, as well as developed tourist infrastructure. Regions have unique geographical, climatic features, a large number of natural, historical, recreational sites. The tourist infrastructure is represented by a sufficient number of subjects of

tourism, as well as enterprises and organizations in related industries. All this suggests that the tourist cluster can be successfully formed and developed in the regions of Ukraine.

The use of a cluster approach to the development of the tourism sector of the economy in the regions of Ukraine will be accompanied by the following positive aspects:

- popularizing the active way of life and improving the nation as a whole;
- development of tourism and related economic spheres;
- saving of architectural monuments and recreational sites;
- preservation and renewal of the environmental component of sustainable regional development.

Список літератури:

1. NGA «Cluster-Based Strategies For Growing State Economies». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.channelingreality.com/Technocracy/Cluster_Based_Strategies_for_Growing_State_Economies.pdf.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М.: Изд-во «Прогресс», 1993. – 234 с.
3. Портер М. Конкуренция. – Испр. изд. / М. Портер. – М.: Изд-во «Вильямс», 2005. – 602 с.
4. Соколенко С. Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів / С. Соколенко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 31–35.
5. Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Жежуха // Економіст. – 2010. – № 2. – С. 14–23.
6. Ніколаєв Ю. О. Туристичні кластери в Україні / Ю. О. Ніколаєв // Вісник соціально-економічних досліджень. – Вип. 4 (47). – 2012. – С. 336–341.
7. Кизим А. А., Вальвашов О. М., Кулькова І. В. Підвищення інвестиційної привабливості регіону на основі розвитку туристичного кластера / Регіональна економіка: теорія і практика. - 2010. - № 26 (161). – С. 52-59.
8. Морозова Ю. Ю. Кластерное взаимодействие как фактор развития организаций туристского бизнеса // Весник СГУТ и КД. – 2011. – № 2 (16). – С. 51-55.
9. Capone F. Regional competitiveness in tourist local systems, 44 th European Congress of the European Regional Science Association (ERSA), Regions and fiscal federalism. University of Porto. - Portugal. 2004.
10. Ferreira J. , Eslevro C. Regional Competitiveness of Tourism Cluster: A. Conceptual Model Proposal // MPRA Paper № 14853. Posted 25. April 2009.
11. Кальченко О. М. Кластеризація в туристичній галузі. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vcndtu/ekon/2009_39/22.htm.
12. Коль О. Д. Концептуальные основы формирование кластера туристических предпринимательских структур по въездному туризму в крупном городе / О. Д. Коль // Проблемы современной экономики. – 2010. – № 1(33). – С. 379–393.
13. Даниленко М. М., Рубцова І. В. До питання змісту поняття «туристський кластер» / Регіональна економіка: теорія і практика. - 2013. – № 33 (312). – С. 45-53.
14. Лихошерстова Г. І. Роль туристично-рекреаційного кластера в формуванні інноваційно-орієнтованої економіки регіону // Путівник підприємця: наук. - практ. вид. – 2013. – Вип. XVII. - С. 163-169.
15. Охріменко А. Г. Туристичні кластери як перспективні напрями регіонального розвитку / А. Г. Охріменко // Університетські наукові записки. – 2013. – №1(45). – С. 495–500.
16. Novell M., Schmitz B., Spenser T. Networks, Clusters and Innovation in Tourism: the UK Experience // Tourism Management. – 2006. – Vol. 27. – P. 1141-1152.
17. Machiavelli A. Tourist Destinations as Integrated Systems // Tourism Review. – 2001. – Vol. 56. – № 3/4.

References:

1. NGA "Cluster-Based Strategies For Growing State Economies". Retrieved from: http://www.channelingreality.com/Technocracy/Cluster_Based_Strategies_for_Growing_State_Economies.pdf.
2. Marshall, A. (1993) Principles of Economic Science. Moscow: Progress Publishing House [in Russian].
3. Porter, M. (2005) Competition. MOSCOW: Williams Publishing House [in Russian].
4. Sokolenko, S. (2008) Problems and prospects of strengthening of competitiveness of economy of Ukraine on the basis of clusters. Economist, 10, 31-35 [in Ukrainian].
5. Kuzmin, O. (2010) Clusters as a factor of innovative development of enterprises and territorial entities. Economist, 2, 14-23 [in Ukrainian].

6. Nikolaev, Yu. O. (2012) Tourist clusters in Ukraine. Bulletin of socio-economic research, 4 (47), 336-341 [in Ukrainian].
7. Kizim, A. A., Valvashov, O. M., Kulkova, I. V. (2010) Increasing investment attractiveness of the region on the basis of tourism cluster development. Regional economy: theory and practice, 26 (161), 52-59 [in Ukrainian].
8. Morozova, Yu. Yu. (2012) Cluster interaction as a factor in the development of tourism business organizations. Bulletin of SGUT and KD, 2 (16), 51-55 [in Russian].
9. Capone F. Regional competitiveness in tourist local systems, 44 th European Congress of the European Regional Science Association (ERSA), Regions and fiscal federalism. University of Porto. - Portugal. 2004.
10. Ferreira J. , Eslevro C. Regional Competitiveness of Tourism Cluster: A. Conceptual Model Proposal // MPRA Paper № 14853. Posted 25. April 2009.
11. Kalchenko, O. M. (2009) Clustering in the tourism industry. - Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vcndtu/ekon/2009_39/22.htm [in Ukrainian].
12. Kol, O. D. (2010) Conceptual bases of formation of a cluster of tourist business structures on inbound tourism in a large city. Problems of the modern economy, 1 (33), 379–393 [in Russian].
13. Danilenko, M. M., Rubtsova, I. M. (2013) On the content of the concept «tourist cluster». Regional Economics: Theory and Practice, 33 (312), 45-53 [in Ukrainian].
14. Likhosherstova, G. I. (2013) The role of the tourism and recreational cluster in the formation of an innovation-oriented economy of the region. Guidebook of the entrepreneur, XVII, 163-169 [in Ukrainian].
15. Okhrimenko, A. G. (2013) Tourist clusters as perspective directions of regional development. University scientific notes, 1 (45), 495–500 [in Ukrainian].
16. Novell M., Schmitz B., Spenser T. Networks, Clusters and Innovation in Tourism: the UK Experience // Tourism Management. – 2006. – Vol. 27. – P. 1141-1152.
17. Machiavelli A. Tourist Destinations as Integrated Systems // Tourism Review. – 2001. – Vol. 56. – № 3/4.

Посилання на статтю:

Сарана Л. А. Особливості кластерного підходу до розвитку секторів економіки регіонів / Л. А. Сарана // *Економіка: реалії часу. Науковий журнал.* – 2019. – № 5 (45). – С. 108-116. – Режим доступу до журн.: <https://economics.opu.ua/files/archive/2019/No5/108.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.3766861

Reference a Journal Article:

Sarana L. A. Specific of the cluster approach to the development of the economy at the regions / L. A. Sarana // *Economics: time realities. Scientific journal.* – 2019. – № 5 (45). – P. 108-116. – Retrieved from <https://economics.opu.ua/files/archive/2019/No5/108.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.3766861

